

<https://doi.org/10.31516/2410-5325.069.10>

УДК 82.09:929*Чугуй

І. А. Фесенко, кандидат філологічних наук, доцент, кафедра мистецтвознавства та літературознавства, Харківська державна академія культури, м. Харків

spring2007@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-8340-2192>

ПРАВДИВЕ ЗОБРАЖЕННЯ ЖИТТЄВОГО І ТВОРЧОГО ШЛЯХУ І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО В ДРАМІ-ДИЛОГІЇ «СТЕПОВИЙ ОРЕЛ» О. ЧУГУЯ¹

Досліджено особливості біографічного жанру в контексті літературної творчості О. П. Чугуя, зокрема зосереджено увагу на аналізі драматургічних портретів Г. Сковороди, В. Каразіна, Леся Курбаса, В. Івасюка, а також засновника нової української літератури, автора невмирущих творів — «Енеїда» та «Наталка Полтавка» — І. П. Котляревського (створеного О. Чугуєм у драмі-дилогії «Степовий орел»). Окреслено специфіку художньої поетики твору. Доведено високу майстерність письменника у створенні художніх образів, діалогів та монологів. Визначено роль драматургічного портрета в досягненні жанрової різноманітності п'єс письменника. Підкреслено, що аналізована п'єса стала новим творчим здобутком у літературній діяльності драматурга.

Ключові слова: *драма-дилогія, драматургічний портрет, художня поетика, діалог, монолог.*

И. А. Фесенко, кандидат филологических наук, доцент, кафедра искусствоведения и литературоведения, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ПРАВДИВОЕ ИЗОБРАЖЕНИЕ ЖИЗНЕННОГО И ТВОРЧЕСКОГО ПУТИ И. П. КОТЛЯРЕВСКОГО В ДРАМЕ-ДИЛОГИИ «СТЕПНОЙ ОРЕЛ» А. ЧУГУЯ

Исследована особенность биографического жанра в контексте литературного творчества А. П. Чугуя, в частности сосредоточено внимание на анализе драматургических портретов Г. Сковороды, В. Каразина, Леся Курбаса, В. Ивасюка, а также основателя новой украинской литературы, автора бессмертных произведений «Энеида» и «Наталка Полтавка» — И. П. Котляревского (созданного А. Чугуем в драме-дилогии «Степной орел»). Очерчена специфика художественной поэтики произведения. Доказано высокое мастерство писателя в создании художественных образов, диалогов и монологов. Определена роль драматургического портрета в достижении жанрового разнообразия пьес писателя. Подчеркнуто, что анализируемая пьеса стала новым творческим свершением в литературной деятельности драматурга.

Ключевые слова: *драма-дилогия, драматургический портрет, художественная поэтика, диалог, монолог.*

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

I. A. Fesenko, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

A TRUE IMAGE OF A LIFE PATH AND CREATIVE WAY OF I. P. KOTLYAREVSKIY'S DRAMA-DIOLOGY "STEPPE EAGLE" BY O. CHUHUY

The aim of this study is to examine some of the problematic issues associated with drama-dilogy by O. Chuhuy "Steppe eagle".

Research methodology. Despite the fact that literary work of O. P. Chuhuy has already become an object of scientific research by A. Novikov, T. Kononchuk, T. Virchenko and others, the drama portrait still remains unnoticed by literary critics.

The aim of the author's study is an attempt to analyze the chosen type of biographical work which requires keeping a specific filling of measure while using the latest material and fiction.

The special aspects of using biographical material in the literary work of O. P. Chuhuy, in particular when creating the images of H. Skovoroda, V. Karazin, O. Kurbas, V. Ivasiuk and others are surveyed in the article.

Results. The main attention is concentrated on analyzing the bibliographical portrait of I. P. Kotlyarevskiy, the famous of the new Ukrainian literature, created by O. P. Chuhuy in his play "Steppe eagle" (which appeared in 2012), reflecting his versatile activities aimed at defending the rights of the Ukrainian people for their identity, realizing cultural and enlightenment process in their mother tongue.

The author demonstrates a high mastery of the author in plot creating, in building up characters, very often by just a few phrases, making up monologues and dialogues, independent of space and time, for that matter, in widely using folklore. The important role of drama portrait for achieving the genre diversity of the authors plays is emphasized.

The above works by O. P. Chuhuy testify to complete the mastery of biographical genre in the process of drama reflection of the reality, great mastery of using techniques and means of poetics, in particular, when choosing conflicts and characters capable of fighting either to a complete victory or failure, achieving maximal tension, unity and concentration of action, expressive psychological characteristics.

Novelty. Thanks to these special aspects of the play I. P. Kotlyarevskiy as a personality is shown multi-faceted and attractive way so typical of him, closely connected with social and political events of that time, in particular, with the Decembrist community and national liberation movement.

That is why, the drama portrait created by O. P. Chuhuy in "Steppe eagle" maybe used not only by the teachers of higher and secondary schools, but also by all who admires and masters of literature, music and theatre and hence is worth of being staged by the talented servants of Melpomene.

The practical significance. The obtained results can be used to further development of some of the problematic issues associated with drama-dilogy by O. Chuhuy "Steppe eagle".

Keywords: *dramaturgic portrait, dialogue, theatre, stage.*

Постановка проблеми. Останнім часом літературознавці, досліджуючи сучасний драматургічний дискурс, цілком слушно прагнуть розкодувати таємниці біографічного жанру. Зокрема увага зосереджується на текстах, написаних на основі життя й творчості видатних людей — письменників, музикантів, режисерів, громадських діячів та ін. У цьому контексті вважаємо за необхідне проаналізувати специфіку використання біографічних фактів у драматургічному доробку О. П. Чугуя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що літературна діяльність О. Чугуя вже була об'єктом наукового дискурсу в розвідках Р. Тхорук (2003), Т. Вірченко (2012), А. Новикова (2015), Т. Конончук (2015), О. Телехової (2019), І. Куриленко (2019) та ін., драматургічний портрет і до сьогодні не досліджено на літературній ниві.

Мета статті — проаналізувати драму-дилогію «Степовий орел» О. Чугуя в контексті правдивого зображення життєвого і творчого шляху І. П. Котляревського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що біографічний жанр не належить до тих видів літературної творчості, які відзначаються широким використанням художнього домислу, це не стає перешкодою для тих письменників, які вміють майстерно використовувати невичерпні багатства художнього слова. До таких належить також О. Чугуй — автор драматургічного портрета І. П. Котляревського — «Степовий орел» (2011), обраний об'єктом наших наукових спостережень.

Слід зауважити, що це не перша спроба освоєння таємниць біографічного жанру драматургом. Започаткована вона п'єсою «Велике прощання» (2002), написаної на честь відзначення 280-річчя від дня народження Г. Сковороди, геніального українського мислителя, який доклав чимало зусиль для відкриття в Харкові університету європейського рівня, що дозволило замінити методи фізичного покарання студентів гуманними прийомами стимулювання їх до освоєння наук.

Як відомо, цю ідею вдалося реалізувати, переборюючи неймовірні труднощі, Василю Назаровичу Каразину, одному із його найздібніших учнів та шанувальників поезії українського філософа.

Отже, поява наступного біографічного твору — п'єси «Зрадлива доля» (2003) про багатогранну діяльність В. Каразіна, є цілком виправданою. О. Чугуй і в цій п'єсі зумів віднайти з надзвичайно насиченої фактами біографії засновника Харківського університету ті епізоди, які максимально посприяли в порівняно вузьких межах драматургічного жанру розкрити основні якості цієї особистості, здатної вести напружену і безкомпромісну боротьбу за втілення в життя гуманістичних мрій та прагнень. Показово, що О. Чугуй, зосереджуючи основну увагу на

періоді перебування В. Каразіна в ув'язненні, не спокусився «привабливою» екзотикою тюремної дійсності, використовуючи її лише як місце і засіб для поглибленої психологічної характеристики своїх персонажів.

Ця ознака художньої майстерності драматурга ще виразніше простежується в наступній п'єсі О. Чугуя «Кривава прем'єра» (2005), основним персонажем якої є видатний діяч української сцени, засновник театру «Березіль» — Лесь Курбас. Слід відзначити не лише надзвичайно вдало віднайдені епізоди акторської гри березолівця в тюремних камерах та за їх межами, а й наказ варварської жорстокості керівної верхівки концтабору, яка нерідко відігравала роль поблажливих наглядців, здатних нібито полегшити важку долю в'язнів. Вони лицемірно демонструють свою любов до мистецтва, малюючи картини жаклих тортур, які здійснювалися в застінках Соловецького монастиря, перетвореного в концтабір тоталітарним режимом. Найяскравішим прикладом є спроба заступниці начальника концтабору Катерини Сучкіної, яка, не одержавши бажаної для неї прихильності Леся Курбаса, використовує найефективніший, на її погляд, спосіб переконання — показ йому намальованих нею картин жорстокої розправи тюремників над політв'язнями, здійснюваної під її безпосереднім керівництвом.

Отже, модернізована радянським режимом тюремна практика виявилася значно жорстокішою від створеної царськими чиновниками минулих часів, передусім організацією масового знищення політв'язнів, до яких потрапив і Лесь Курбас.

Однак тюрми і концтабори не були єдиним місцем знищення представників художньої інтелігенції. Цей процес постійно здійснювався на всій території Радянського Союзу, де застосовувалися набагато витонченіші й замасковані методи тероризму, особливо психологічного. Цей послужило основним змістом наступної п'єси О. Чугуя «Червона рута» (2010), у якій правдиво висвітлено трагічну долю молодого композитора — Володимира Івасюка.

Наступна п'єса О. Чугуя «Степовий орел», що з'явилася у 2011 р., також є драматургічним портретом, присвяченим Івану Петровичу Котляревському — зачинателю нової української літератури, який зазнав переслідувань у зв'язку з підтримкою учасників декабристського руху в Росії та написанням художніх творів українською мовою, зокрема знаменитої поеми «Енеїда», п'єс «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник», які сприяли пробудженню національної свідомості нащадків козацького роду.

П'єса О. Чугуя не випадково складається з двох частин («Крізь буревії» та «Підкорення вершин»), оскільки в ній через показ особистої долі письменника правдиво відтворено події, тісно пов'язані з особ-

ливостями національно-культурного відродження першої половини ХІХ ст., яке в радянські часи трактувалося досить своєрідно, применшуючи роль українських письменників у цьому процесі, класифікуючи їхні зусилля як забаву буржуазної інтелігенції. Крім П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка і М. Костомарова, до таких додали також І. Котляревського.

Завдяки ґрунтовному вивченню різноманітних матеріалів, особливо тих, що з'явилися в роки незалежності України, у п'єсі О. Чугуя «Степовий орел» постать І. Котляревського постає в іншому світлі, максимально наближеному до об'єктивної дійсності, як надзвичайно активна, справедлива і працьовита особистість, яка доклала максимум зусиль для створення і функціонування українського професійного театру.

Слід відзначити, що в п'єсі О. Чугуя, незважаючи на вузькі межі драматургічного жанру, виразно відтворені, крім згаданої сторінки історії української культури, усі інші види діяльності І. Котляревського — праця на освітянській ниві в ролі домашнього вчителя, збирання та вивчення фольклору, служба у війську, зокрема підготовка козацьких формувань для боротьби з армією Наполеона.

Цілком логічно вмотивованим є введення сцени засідання Мало-російського товариства, у якому, крім І. Котляревського, брали участь такі особистості, як П. Пестель, В. Лукашевич, В. Тарновський, В. Кочубей, а також сини В. Капніста — Семен та Олексій.

Уміння створювати образ незначною кількістю реплік, нерідко однією або двома, дозволило О. Чугуєві ознайомити глядача з багатьма визначними діями мистецтва і літератури — наприклад, українським письменником Василем Панасовичем Яновським — батьком Миколи Гоголя, майже з усіма виконавцями головних ролей у п'єсах І. Котляревського, зокрема П. Барсовим, К. Нальотовою, І. Угаровим та ін.

Улюбленим прийомом драматурга є виведення діалогу за межі простору і часу, що вможливило розмову І. Котляревського з представниками різних міст України і Росії, зокрема з М. Новиковим, І. Срезневським та автором «Ревізора» в момент його подорожі до Італії для здійснення лікування. До речі, з останнім І. Котляревський зустрічається також безпосередньо під час відвідування Гоголем-гімназистом благодійної вистави в Полтавському театрі, зібрані кошти від якої були використані для викупу М. Щепкіна з кріпацтва за безпосередньої участі патріотично налаштованих представників полтавської громадськості.

До аналогічних, стислих і гранично виразних масових мікросцен слід віднести й зустріч губернатора М. Рєпніна з акторами після завершення цієї вистави, яка проливає багато світла на благородну роль князя — брата декабриста Волконського, у боротьбі за демократизацію

суспільства, захист права українського народу на свою національну ідентичність, що не могло не впливати на діяльність його чиновників. Так, донесення в поліцію на Котляревського, зроблене новоспеченим мером Полтави — Петром Щур-Вужейкіним, не мало успіху завдяки поліцмейстерові, який дотримував поміркованих поглядів щодо декабристського руху.

Висновки. П'єса О. Чугуя «Степовий орел» визначається не лише великою кількістю різноманітних прийомів і засобів художнього відтворення дійсності, а й надзвичайно майстерним їх застосуванням. Вона засвідчує всестороннє освоєння О. Чугуєм таємниць біографічного жанру, вміння створення п'єс, які без перебільшення можна назвати яскравими драматургічними портретами, придатними для постановки на сцені будь-якого професійного театру.

Перспективи подальших досліджень. Такими ж ознаками відзначається й наступна п'єса-дилогія О. Чугуя «Солов'їна доля» (2013), яка теж складається із двох частин — «Тернистими стежками» та «На крилах слави», і потребує окремого наукового аналізу.

Список посилань

- Вірченко, Т. І. (2012). *Дискурс, еволюція, типологія художніх конфліктів української драматургії 1990–2010 років*. (Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література»). Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів.
- Конончук, Т. І. (2015). Вітаємо з добрим ужином: просвітянину і драматургу Олексієві Чугую — 80. *Слово Просвіти*, 4 (796), 29 січня — 4 лютого, с. 15.
- Куриленко, І. А. (2019). Багатогранність таланту О. П. Чугуя: учителя, літературознавця, драматурга. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (80), 35–39.
- Куриленко, І. А. (2019). П'єса «Степовий орел» О. П. Чугуя — зразок драматургічного портрета в жанровій системі біографічної творчості письменника. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (81), 118–122.
- Новиков, А. О. (2015). Дискурс національно-визвольних змагань в сучасній українській драматургії (за матеріалами творів М. Куця та О. Чугуя). *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць*. Випуск 1 (13), 255–261. Рівне: РВЦ МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука.
- Телехова, О. П. (2019). Драматургія О. П. Чугуя: інсценізація роману О. Гончара «Собор». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. Випуск 80, 30–34.
- Тхорук, Р. (2003). Художній світ сучасної української драми (1990–2002): наздоганяючи традицію. *Записки наукового товариства імені Шевченка. Т. CCXLV. Праці театрознавчої комісії*. (С. 423, 426, 428). Львів: Б. в.

Чугуй, О. П. (2011). *Степовий орел: н'еса-дилогія: (1. Крізь буревії. 2. Підкорення вершини)*. Драма. Харків: Обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Прогрес» ім. Т. Шевченка.

References

- Virchenko, T. I. (2012). *Discourse, evolution, typology of artistic conflicts of Ukrainian drama of 1990–2010*. (Abstract of the dissertation... Doctor of Philology: speciality 10.01.01 «Ukrainian Literature»). Ivan Franko National University of Lviv. Lviv. [in Ukrainian].
- Kononchuk, T. I. (2015). Congratulations on a good dinner: educator and playwright Olexii Chuhay — 80. *Slovo Prosvity*, 4 (796), January 29 — February 4, p. 15. [in Ukrainian].
- Kurylenko, I. A. (2019). Multifaceted talent of O.P. Chuhay: teacher, literary critic and playwright. *Visnyk Kharkivskogo natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Filologiya»*, (80), 35-39. [in Ukrainian].
- Kurylenko, I. A. (2019). The play “Steppe Eagle” by O.P. Chuhay is an example of a dramatic portrait in the genre system of the writer’s biographical work. *Visnyk Kharkivskogo natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Filologiya»*, (81), 118-122. [in Ukrainian].
- Novikov, A. O. (2015). Discourse of national liberation struggles in modern Ukrainian drama (based on the works of M. Kuts and O. Chuhay). *Psychological and pedagogical foundations of humanization of educational process in schools and universities: collection scientific words*. Issue 1 (13), 255–261. Rivne: Academician Stepan Demyanchuk International University of Economics and Humanities. [in Ukrainian].
- Telehova, O. P. (2019). O. P. Chuhay’s Dramaturgy: Staging of O. Gonchar’s Novel “Sobor”. *Visnyk Kharkivskogo natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Filologiya*. Issue 80, 30–34. [in Ukrainian].
- Thoruk, R. (2003). The artistic world of modern Ukrainian drama (1990-2002): catching up with tradition. *Zapiski naukovoogo tovaristva imeni Shevchenka. Vol. CCXLV. Pratsi teatroznavchoyi komisii*. (P. 423, 426, 428). Lviv: B. v. [in Ukrainian].
- Chuhay, O. P. (2011). *Steppe Eagle: play-dilogy: (1. Through the storm. 2. Conquest of the top)*. Drama. Kharkiv: Oblassne obyednannya Vseukrayinskogo tovaristva «Prosvita» im. T. Shevchenka. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 13.05.2020 р.